

PROBLEMES D'UNA CRONOLOGIA DEL 19 DE JULIOL DE 1936 A MATARÓ

Aquesta comunicació és un avançament del treball de recerca en curs *Revolució i guerra civil a Mataró. 1936-1939*, dotat amb una borsa d'estudis *Josep Peller*, 1989, del Patronat Municipal de Cultura.

Pretenem establir la cronologia detallada dels fets de juliol ocorreguts a la nostra ciutat i analitzar-los i comprendre'ls a fons. Al mateix temps, agrairíem als nostres oients que ens ajudessin aportant el seu coneixement sobre aquest fet, i que esmenessin la veracitat del que diem, en cas d'haver-hi algun error.

Per realitzar aquesta tasca ens hem trobat amb una colla de problemes. Els primers i molt importants, són sobre la documentació per realitzar la reconstrucció. Hem anat a pouar a les fonts originals. D'entrada, de fonts orals, desgraciadament, en queden poques. Els protagonistes principals d'aquell afer ja són traspassats.

Hem cercat a l'Arxiu Municipal de Mataró i a la premsa de l'època: el *Diari de Mataró*, en el seu darrer número de 23 de juliol, el setmanari *Combat* i el seu successor, el *Llibertat*, dels mesos d'octubre i novembre de 1936, que és quan tingueren lloc els judicis dels militars sublevats a la caserna de Mataró. I a la premsa de fora de Mataró: *La Vanguardia*, *Diari de Barcelona*, *La Rambla*, *La Publicitat*, *Las Noticias*, *La Noche*, etc. En base a les extenses recensions de les declaracions dels judicis esmentats, ens ha estat possible d'establir una cronologia lògica i minuciosa.

Un altre problema rau en l'estat de les fonts i la seva conservació i accessibilitat. No tots els documents de l'època s'han salvat, ni tampoc es poden consultar, adés perquè no estan classificats adés perquè s'han extraviat. Tampoc ens ha estat fàcil accedir a les fonts que es conserven. En el cas de la ciutat de Mataró, el seu arxiu municipal només es pot consultar els dies feiners als matins, cosa que exclou els que no siguin professionals.

Faltant-nos per consultar els arxius militars espanyols, podem establir ja una sèrie de fets certs i verificables.

LA RECONSTRUCCIÓ DELS FETS.

Com ja és sabut, a la tarda del divendres 17 de juliol de 1936, precisament a l'hora de la migdiada, esclatava l'aixecament militar a Melilla.

Des del vespre tot és un munt de rumors sobre la **militarada**, un vesper que creix davant de la falta de notícies oficials. La classe política catalana n'estava assabentada. Ací a Mataró, també. Peiró devia escriure el seu famós article *L' hora dels fets* al setmanari *Combat* la nit del 17 al 18, atès que la publicació està datada el dia 18. Entre altres coses que diu, podem destacar aquesta:

El feixisme ha donat el seu do de pit i pot ben dir-se que la guerra civil és un fet que ja ningú no podrà aturar.

La pitjor nícia seria esperar-ho tot de l'acció governamental.

Dissabte 18 de juliol continuaven els rumors, no apagats per les notes radiades, la primera a les vuit del matí. El *Diari de Mataró*, vesperí, publicà els comunicats del govern de la República, calmant els ànims, però que amagaven la gravetat de la situació.

Els militars de la guarnició de Mataró s'havien passejat vestits de paisà tot el dia. Al vespre se'ls va veure anar cap a la caserna vestits d'uniforme, cosa que alarmà la ciutadania. Indubtablement, devien rebre alguna ordre perquè fessin això, que devia ser donava pel coronel.

Era previst de molt abans que ocuparien la ciutat el dissabte a les onze de la nit.

En el quarter es concentraren tots els oficials i també civils que havien entrat d'un en un d'amagat. Era gent de dreta, compromesa amb la conspiració: Brufau, Armau, Albo, Viladesau, entre d'altres.

El coronel Dufoo no volia sortir si a Barcelona no ho havien fet. Féu fora els civils. En una discussió violenta en el seu despatx amb els dos comandants que portaven la conspiració, Álvarez Buhilla i Caubot, posant la pistola sobre la taula, es negà a pronunciar-se aquella nit.

Els comandants acordaren amb els paisans que aquests telefonarien el coronel des del seu centre (sembla que el de la CEDA) i el farien sortir de la caserna, per matar-lo després pel camí. Però Dufoo no sortí.

A mitja nit, molts militars abandonaren el quarter i se'n tornaren a casa seva. Això tranquil·litza les forces populars, però continuà la vigilància del quarter des del terrat de les cases properes.

Mentrestant, les autoritats i els grups polítics mataronins també prengueren mesures; es trobaven reunits a l'ajuntament, i al *Bosque* tingué lloc una assemblea massiva de les forces populars, que prengué la decisió de crear un comitè antifeixista i, de matinada, anaren a l'ajuntament.

A la casa de la ciutat estaven reunits els regidors de la majoria d'Esquerres, Cruxent, Freixes, Albert Puig, Angles, etc. També havia anat a ocupar el seu escó el

cap de la minoria de la Lliga, Josep Fradera, esperant l'arribada dels revoltats, que mai no acabaven de venir. Això féu malfiar els regidors d'esquerra.

Segons Josep Peiró, el coronel Dufoo telefonà Cruixent per mostrar-li que era lleial. Segons Esteve Albert, fou Cruixent qui telefonà Dufoo per assabentar-se si es mantindria lleial.

Fos qui fos el qui telefonés, el cert és que Dufoo féu el mateix que tots els militars, enganyà les autoritats civils.

Sabent la resposta del coronel, hom discutí si se n'anaven de l'ajuntament o hi feien nit. Peiró digué:

- Esperem una mica més, per veure què passa.

I després, ell mateix aconsellà d'anar-se'n a dormir a casa.

- Per què no ens n'anem a dormir a casa? Així estarem més descansats demà.

L'Albert Puig s'adreçà a Fradera assegut al seu escó al saló de plens, i li digué que tothom se n'anava. Com que aquest no volia fer el mateix, l'Albert Puig el foragità i, sembla, li prengué una pistola.

Vers la una de la matinada, l'oficial de guàrdia, el tinent Renedo, rebé una notificació oficial de la Divisió, comunicant que totes les tropes que sortissin al carrer serien considerades faccioses i serien llicenciades. El coronel demanà confirmació i donà a conèixer l'ordre a la tropa i oficials, que encara fossin llevats.

Aquesta mateixa nota del govern republicà, informant del canvi de govern, la va transmetre per conducte oficial el conseller de governació, Josep M. España, a l'alcalde Cruixent.

A les sis del matí, Cruixent sortí de casa seva per anar a l'ajuntament.

Pels volts de les set es rebé una nova telefonada de la Divisió, en la qual es notificava que Goded havia estat designat nou capità general i que es proclamava l'estat de guerra. El coronel, després de demanar confirmació al cap d'Estat Major, coronel Moxó, un cap de la conjura, convocà tota l'oficialitat al quarter i féu avisar els que eren a casa seva. En la reunió es decidí sortir a proclamar l'estat de guerra. Quan intentà contactar novament amb la Divisió s'havien tallat les comunicacions i envià el capità José Ribera a la central de telèfons.

Es féu formar la tropa. Alguns soldats s'amotinaren al pati exigint el llicenciament perquè la ràdio havia fet arribar la notícia que les tropes dels grups sublevats quedaven llicenciades. El capità Fernando López Villadecabo Espinosa acabà l'intent de motí pistola en mà.

Abans de sortir, els soldats foren arengats pel comandant Àlvarez i se'ls repartí begudes alcohòliques.

Sortiren la primera i la tercera bateria armades de mosquetons, al comandament d'Àlvarez Buhilla, passades les vuit del matí, i anaren desplegant-se pel centre de la ciutat a toc de xiulet. Davant de l'ajuntament, el capità Herrero llegí el ban que fou fixat a la porta i el comandant Àlvarez i el capità Herrero pujaren al despatx de l'alcalde Cruxent. Àlvarez li digué que havia d'acatar les seves ordres, que seguia conservant la seva autoritat en l'ordre civil i que proclamava l'estat de guerra, obeint ordres rebudes de la superioritat.

- *Quina superioritat?*

- *El general Goded.*

Cruxent protestà que considerava facciosa aquesta declaració, ja que el conseller de governació l'havia advertit que si els militars sortien al carrer ja se'ls podia considerar facciosos.

Àlvarez respongué que ell obeïa ordres de la Divisió, que suposava perfectament legals i emanades de l'autoritat legítima.

Deixant una guàrdia de vint-i-cinc homes a l'ajuntament i havent desarmat els municipals, Àlvarez se'n tornà al quarter.

Tot seguit el coronel Dufoo vingué de la caserna per parlar amb l'alcalde a soles. El coronel digué a aquest que es podia retirar del municipi, ja que

- *aquesta vegada serà distint del 6 d'octubre, perquè ara tots defensem la República.*

Cruxent li féu saber que ja havia formulat davant del comandant la seva protesta que la declaració d'estat de guerra era facciosa. Dufoo expressà que complia ordres de la Divisió.

En protesta, Cruxent es retirà de l'ajuntament.

Retornant de la proclamació de l'estat de guerra, el capità Fernando López Villadecabo ordenà les seves forces d'apuntar les armes perquè es dissolgués un grup de paisans que eren a la Rambla davant del carrer Pau Iglesias (Santa Marta?), i la població civil parlà amb els soldats durant el dia.

Al llarg de la jornada les notícies que s'escoltaven a la ràdio sobre el caire de la lluita als carrers de Barcelona deixà en una posició insegura i dubtosa els militars de Mataró. Els paisans i les dones sobretot, confraternitzant amb els soldats i assabentant-los de la realitat de la situació, contribuïren a debilitar la seva moral.

Aquest dia a la tarda, un viatger passà pel Camí Ral i la Rambla en direcció cap a Barcelona. Era el diputat a corts Claudi Ametlla i explica que *pels carrers de Martaró vivaquegen els soldats, asseguts per terra, al peu dels canons i dels fusells, posats drets com uns trespeus. Llurs caps encara no deuen ésser assabentats del discurs del general Goded.* (C. Ametlla: *Memòries polítiques*. Catalònia, 1983; pàgina 50).

Després de les sis de la tarda se sentí Goded que anunciava per ràdio que s'havia rendit i que cessés la lluita. El coronel reuní els oficials en consell i manà retirar les tropes. En el seu despatx, Dufoo ordenà al comandament Caubot:

- Vostè que coneix el poble, retiri les forces.

Simultàniament, vers les 18,50, quan es tornà a sentir per ràdio el missatge de Goded, Cruixent, acompanyat del regidor Freixes, sortí en automòbil del seu domicili cap a l'ajuntament i demanà la retirada de les tropes. L'alferes Pedro Orellana devia consultar telefònicament amb el quarter, i hom s'hi avení sempre que es garantís la seguretat dels militars, la qual fou personalment per Cruixent, que els acompanyà. Alguns oficials es retiraren en cotxe. Caubot féu marxar la tropa en columna de viatge. Devia ser entre les vuit i dos quarts de nou del vespre. Ara, amb els carrers plens de gom a gom de la ciutadania enfervorida.

Cap a les nou, Cruixent telefonà el coronel indicant-li que els carrabiners es farien càrrec de la caserna, a la qual cosa no s'hi oposà; encara que el comandant Sánchez expressà el seu temor i que seria convenient fer-se forts al quarter durant el dia 20.

Cap a les deu de la nit la caserna fou ocupada i els oficials es rendirien a la tarda del dia 20.

ALGUNES CONCLUSIONS.

Que a la conspiració hi participaren no pocs mataronins sembla que es pot deduir per la presència al quarter d'elements de dreta i perquè el cap de la minoria de la Lliga a l'ajuntament esperava l'arribada dels pronunciats. Quan li preguntaren què hi feia, contestà:

- Vinc a complir amb el meu deure ciutadà.

La majoria dels complicats en la conjura foren premiats el 1939 amb càrrecs oficials importants. (Brufau fou l'alcalde).

Els caps de l'aixecament foren els dos comandants abans esmentats. En el testimoni d'un soldat, *els que organitzaren el complot en el quarter foren dos comandants*. Més Álvarez Buhilla que Caubot. En el judici aquell es féu el màxim responsable.

A la Quarta Divisió Orgànica, a Catalunya l'arma d'artilleria en pes estava compromesa, i a Mataró també, com no podia ser altrament. Els nostres dos comandants eren els més fogosos i entusiastes i també els més llançats, però per sentit de la jerarquia esperaven que Dufoo encapçalés el moviment. El fet que tan sí com no s'havien de pronunciar el dissabte i que volguessin eliminar el coronel, ho prova a bastament.

Les autoritats civils i els caps mataronins tingueren una actitud molt responsable. No s'enfrontaren al cap i s'evità vessament de sang. Cal tenir present que la nit del 18 hi havia patrulles armades de milicians. Al matí feren retirar la gent als afores de la ciutat.

La població civil, i significativament les dones, ara parlant, ara increpant, o bé confraternitzant amb els soldats i suboficials, i tenint les ràdios posats a tot volum perquè se sentís el resultat de la batalla a Barcelona, contribuïren molt, moltíssim, a la seva desmoralització.

Els dubtes i l'actitud passiva i expectant dels sublevats es deu, primer de tot, al retard a pronunciar-se. De fet, les ordres faccioses sortiren de Capitanía abans de les deu de la nit del 18 i per això la primera reunió al quarter tingué lloc pels volts de la mitjanit. Foren els dubtes del coronel que provocaren el retard.

Quan sortiren a les vuit del matí, la lluita als carrers del cap i casal prenia un caire negatiu pels sublevats. A dos quarts de vuit havien estat derrotats al *Cinc d'Oros* i encara no havien aconseguit cap dels seus objectius. Més tard, ocuparen la plaça de Catalunya i la planta baixa de la Central Telefònica, que canonejaren. Això provocà una avaria a les línies i segurament motivà la inconnexió de Dufoo que intentà parlar de totes totes amb el centre facciós, precisament en el moment més crític, quan s'ocupava la ciutat de Mataró.

Tothom esperava el succés de Barcelona, per això els oficials sublevats estaven expectants i es mostraren dubtosos, altrament haurien actuat amb contundència, com provà de fer el capità Villadecabo.

Tampoc no hi havia unanimitat entre l'oficialitat, menys de la meitat va ser processada. La majoria, o bé varen restar al marge o no es comprometeren gaire, o alguns eren francament lleials.

LES VACIL·LACIONS DEL CORONEL DUFOO.

Està confirmat que el coronel Julio Dufoo era de caràcter dèbil, com expressa el testimoni Francisco Expósito, artiller apuntador:

- El coronel Dufoo era d'un caràcter molt dèbil. Els qui 'mangoneaban' en el quarter eren dos comandants.

Hem de suposar que devia estar dubtant fins a l'últim moment i que volia assegurar-se la jugada davant d'una acció aventurada. D'ací la seva negativa a treure les tropes fins que a Barcelona no ho haguessin fet.

No devia entendre el cop d'estat com a antirepublicà, però sí il·legal i anti-governamental. En el judici féu professió de fe republicana; a més, tenia antecedents azanyistes, i, llavors de la proclamació de l'estat de guerra, quan pensava que guanyarien, digué a Cruixent:

- *Aquest cop serà distint del 6 d'octubre, perquè ara tots defensem la República.*

Va ser l'única vegada en tota la jornada que sortí del quarter.

CONTRADICCIONS I DISCORDANCES.

En aquesta reconstrucció hem ordenat els fets cronològicament segons ens ha semblat la seqüència més lògica. No deixa, però, d'haver-hi punts de discordança entre les fonts en alguns detalls o en algun fet cabdal.

Hem triat, quan hi havia més d'una versió, la que creïem més fidedigna o versemblant, o bé ens hem callat aquelles que no n'estàvem gaire segurs. Quan el fet era prou important, hem esmentat les dues versions.

En altres casos encara tenim dubtes. N'esmentarem alguns:

En les declaracions dels judicis s'estableix que se sortí armat de mosquetons i no es tragueren ni canons i metralladores. En principi és bastant de fiar, però altres fonts sí que esmenten la presència de canons. En el cas del *Diari de Mataró* del 23 de juliol, és comprensible que s'equivoquessin seguint les indicacions, exagerades, de la gent. Però més d'un ho confirma.

En el *Diari de Mataró* ja esmentat es diu que un cotxe amb bandera de la creu roja s'aturà a dos quarts de dues del migdia, i en baixaren militars que conversaren amb els d'aquí. No diu d'on venia, però tot sembla pressuposar que de Barcelona. Només aquesta font l'esmenta. És una gran incògnita perquè no podia pas ser un cotxe fantasma. De tota manera, és lògic que davant de la incomunicació s'establís contacte mitjançant enllaços personals, i el truc d'amagar-se en una ambulància de la creu roja l'empraren els facciosos a Barcelona.

Els problemes per establir les hores exactes han estat greus perquè hi havia moltes discordances d'horaris a les nostres fonts.

S'ocupà la ciutat en una hora entre les vuit i les nou del matí.

La rendició radiada del general Goded va entre les sis i les set de la vesprada. Com que el seu discurs es va gravar en un disc i s'anà radiant a intervals, és possible que les diferències vinguin d'aquí.

La retirada de la tropa fou immediatament després de les sis i segur abans de les nou, i l'ocupació de la caserna pels carrabiners a les deu de la nit, i segons altres versions a les tres de la matinada.

Potser no coneixerem els fets amb tota exactitud, però tampoc desvirtua la seva comprensió. En algun altre cas, els testimonis són tan contradictoris que no els hem pogut valorar.

De tota manera creiem que amb aquesta aportació nostra, el més important d'aquell fet històric ha quedat establert.

Res més, només agrair-vos la vostra atenció. Moltes gràcies.

Josep Xaubet i Vilanova